

POSEBNOSTI STAREJŠE AGRARNE STRUKTURE NA DOLENJSKEM

DR. PAVLE BLAZNIK

Z uveljavitvijo fevdalnega zemljiškega gošpostva je začela zajemati slovensko ozemlje agrarna reorganizacija, ki je uvajala na splošno kot kmečke enote *hube*, katerih nasledniki so grunti. Huba kot enota kmečke zemljiške posesti je bil poljedelski gospodarski obrat na rodbinski podlagi s tolikšnim obsegom, da je ustrezal vzdrževanju poprečne kmečke družine v širšem razponu in je zmožel predpisane obveznosti. Praviloma so imeli posamezni kmečki podložniki v srednjem veku v užitku po eno hubo. Sicer naletimo že tedaj ponekod na pojav kopičenja hub, toda važnejši problem je bilo *drobljenje* gospodarskih enot, ki je vse bolj zajemalo naše podeželje.

Vzporedno z delitvijo hub se je od XIV., zlasti pa od XV. stoletja dalje pojavljalo v naši vasi podružništvo, ki je stvarjalo kot nov sloj v podeželju drobna kmečka gospodarstva. Iz tega sloja so potekali *kajžarji*, ki so segali s svojimi začetki sicer še v srednji vek, a so prav zaživeli šele v XVI. stoletju. Kajžarski življ se je deloma preživiljal z neagrarnimi gospodarskimi panogami, deloma pa je znal poiskati gospodarske temelje v zemlji. Na srenjskem svetu je urejal laze in to v taki meri, da je šlo ponekod za pravcato rovtarsko kolonizacijo, ki je bila važna za XVI. in deloma za XVII. stoletje.

Na gospodarsko strukturo kmečke posesti so močno vplivale *delitve skupne zemlje*, katere so bili deležni tako gruntarji kot kajžarji. Na posameznike so odpadli deleži, ki so bili sorazmerni z obsegom njihovih gospodarskih enot oziroma s stopnjo upravičenosti na izrabi kolektivne posesti. Z dodatno urbarizacijo so se kajžarji marsikje gospodarsko tako dvignili, da verjetno že zgodaj niso mnogo zaostajali za poprečnim gruntarskim življem.¹

Opisani razvoj je seveda le shematski in ga ni mogoče v enaki meri posploševati za vse slovensko ozemlje. Kako se je ta proces — upoštevajoč predvsem drobitve — uveljavljal na Dolenjskem? Nekaj vpogleda v specifični položaj na dolenskih tleh nam daje že primerjava podrobno preučeni razmer na tleh

freisinske posesti, ki je zajemala obsežno loško gošpostvo na Gorenjskem in klevevško gošpostvo na Dolenjskem.

Čeprav je *loško gošpostvo* tvorilo veliko celoto, ki je štela 1318 vsega 1192 hub, je zaznati glede agrarne strukture v posameznih območjih določene razlike. V izjemnem položaju so bili že 1291 podložniki v *koroškem uradu*, ki so imeli v razliko z drugimi loškimi podložniki že 1291 pravico, da so smeli hube prodajati, prav tako so jih pa lahko delili na polovične oziroma četrtinske dele. Posledice te pravice so razvidne iz urbarja 1291. Tod je tedaj uživalo le polovico podložnikov po eno hubo, približno četrtina njih je imela po pol hube, sicer pa naletimo na razpon od četrt hube do štirih hub. Podatki iz naslednjih stoletij kažejo, da se tako temeljito zdrobljene hube niso več dalje drobile. Nasprotno. Do srede XVIII. stoletja so se drobci dvignili na stopnjo celih hub. Podoben pojav srečamo tudi na ozemlju bližnjega *hlevnovrškega urada*, kjer je šlo za nadaljevanje koroške kolonizacije, ki je bila zaključena do srede XIV. stoletja.

Na omembo polovičnih hub naletimo 1501 tudi na *soriškem ozemlju*, ki so ga kolonizirali Tirolci. Rekonstrukcija kaže, da so bile te hube le navidezno drobne. V resnici je šlo za cele hube, ki so bile pa glede na težavno delo pri urbarizaciji ocenjene le za polovične. Kasneje je zemljiški gospod na te ugodnosti »pozabil« in so bile vse te kmetije uvrščene med cele hube.

Vse ostalo do začetka XIV. stoletja kolonizirano ozemlje po *Poljanski* in *Selški dolini* pa tudi po *Sorškem polju* predstavlja glede na agrarno strukturo trdno celoto. O drobljenju hub vse do srede XVIII. stoletja skoraj ni sledu. Kolikor srečamo sredi XVIII. stoletja podatke o drobljenih hubah, gre v resnici za zemljišča kajžarskega življa, ki je z novo urbarizacijo v prvih stoletjih novega veka dvignil kajžarsko posest do te stopnje.²

Analiza starejše agrarne strukture na tleh *klevevškega gošpostva* na Dolenjskem izkazuje bistveno drugačne razmere. V razliko s

vične hube, 20 je bilo pa četrtnskih hub. Tako razdrobljenost je vsekakor omogočalo vinogradništvo, saj so prav v tem predelu vinogradi, ki spadajo med najboljše na vsem Dolenjskem.⁶

Za kajžarske novince v starih poljedelskih jedrih skoraj ni bilo prostora. Pač pa naletimo na močnejši razmah kajžarskega življa na območju gorskopravnih zemljišč. Iz razpoložljivih virov ni razvidno, koliko je bilo tod razvito kajžarstvo v prvi polovici XVI. stoletja, ko so na Dolenjskem po Vilfanovih ugotovitvah mnogi podložniki zapuščali kmetije, si kupovali v deželnoknežjih in deželanjskih goricah vinograde in se s tem znebili bremen osebne podložnosti. Takrat še niso bile v veljavi gorske bukve, ki so dopuščale naselitev na gorskopravnem ozemlju le v primeru, da se je to prevedlo v pravdno, s čimer se je uživalni lastnik osebno podvrigel gorskemu gospodu. Na razpologo so nam viri šele iz tiste dobe, ko naseljevanje v lastnih vinogradih ni imelo več tistega pomena kot v XVI. stoletju.⁷

Sredi XVIII. stoletja naletimo na drobno kajžarsko posest zlasti v severnem vinogradniškem območju (Gabrnik, Strmec-Otavnik, Bojnik, Stare vina, Segonje, Zagradka gora, Goriška gora, Hrastnik, Lep stan), deloma tudi na zahodni strani (Mevce, Čužnja vas). Nekateri teh enot, ki jih viri deloma označujejo z $\frac{1}{8}$ hube, so se v teku časa drobile celo na četrtnine. Razvoj kajžarstva je tod vsekakor pospešilo vinogradništvo, ki je že z ondotnimi stavbami ustvarilo podlago za naselitev. Obenem je kajžar našel tod zaposlitev kot dninar, ker so oddaljeni lastniki tod rabili delovno silo. — Drugo jedro drobne posesti je bilo na freisinških tleh ob Krki na Dobravi in v Hrvaškem brodu. Večji razvoj kajžarstva je dovoljevala okoliščina, da tod ni bilo starejših gruntarskih naselnic, s čimer je bilo omogočeno znatnejše kultiviranje dotlej neobdelane zemlje. Posest je bila zdobljena zlasti na Dobravi, kjer so si posamezniki poskušali izboljšati svoj položaj z novimi krčevinami, s čimer so v glavnem dvignili svojo posest na stopnjo tretjine grunta in tako po gospodarski moči niso bistveno zastajali za mnogimi nasledniki starih gruntarskih enot.⁸

Primerjava freisinške posesti na Gorenjskem kaže torej bistvene razlike. Na loških tleh izrazita tendenca po ohranitvi starih agrarnih enot, na tleh nekdanjega klevevskega gospostva vse večja razdrobljenost!

Tak pojav je značilen v splošnem tudi drugje po Dolenjskem, čeprav ne povsod v

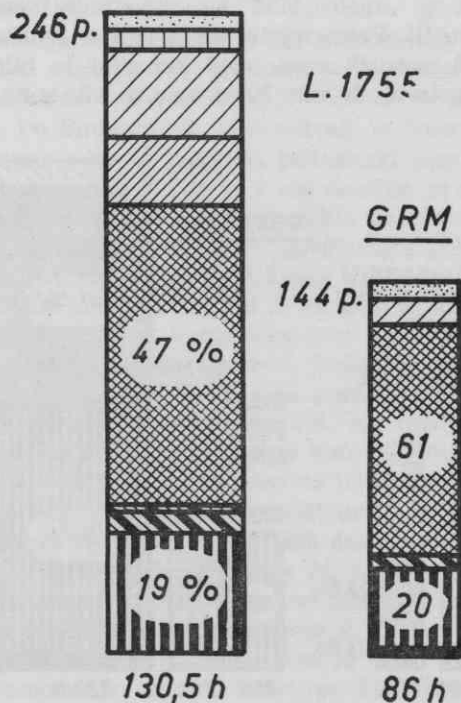
isti meri, kot kažejo primeri, ki jih pritegujem iz raznih delov tega ozemlja.⁹

Pojav razdrobljenih hub je značilen zlasti za vinorodno ozemlje. Gospostvo *Stari grad* je imelo npr. posest predvsem v območju Trške gore. Primerjava agrarne strukture na posesti, ki jo omenjata urbarja 1637 in 1755,¹⁰ kaže, da je bilo tod 1637 med 35 podložniki še 28 njih s celo hubo in le 7 s polovično, medtem ko je do 1755 število celih gruntov zdrknilo na 12 (tj. 27 %) in je kar 28 kmetov (tj. 62 %) premoglo le polovično hubo.¹¹

V podobnem položaju je bilo npr. dokaj vinorodno ozemlje, ki je pripadalo *kostanjeviškemu samostanu*. Tod omenja urbar proti sredi XIV. stoletja hube sumarno po naseljih. Po Kosovem mnenju je imel vsak kmet po eno hubo, izjemoma tudi po dve.¹² Podrobne podatke lahko črpamo šele za leto 1755, ko najdemo v mejah kostanjeviškega gospostva med 375 domačijami le 64 celih gruntov, med katerimi je nekaj dvojnih, vse druge obsegajo posest od $\frac{5}{6}$ do $\frac{1}{4}$ grunta; med njimi so bile tedaj daleč najbolj številne polovične hube (tj. 181).¹³

Kot kaže naslednja vrsta primerov, je vinogradno ozemlje tudi sicer pospeševalo drobitev kmetij spričo možnosti intenzivnejše obdelave zemlje. Gospostvo *Radulje* je imelo posest v območju Bučke na izrazito vinorod-

KAPITELJ NOVO M.

nem ozemlju. Leta 1755 je premoglo 135 podložnikov, od katerih je imelo le 15 % cele hube, vsem drugim so pripadali le deli hub, med njimi so bili daleč najštevilnejši kmetje na polovičnih hubah (47 %).¹⁴

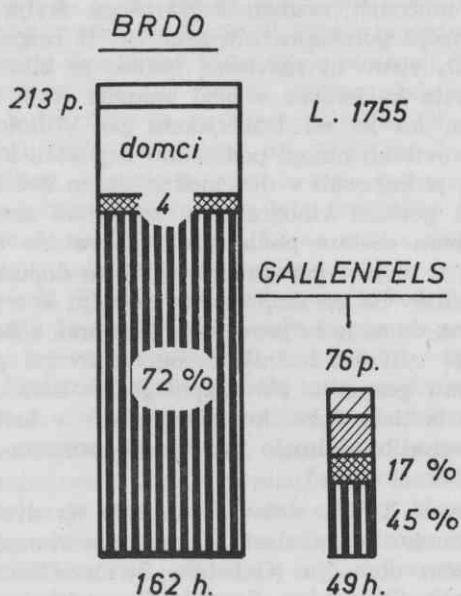
Iste razmere najdemo na posesti gospostva *Raka*, ki je zajemala v glavnem izrazito vinogradniško ozemlje. Od 93 podložnikov jih je sedelo na celih hubah manj kot četrtnina, medtem ko so bili daleč najštevilnejši tisti s polovično hubo (57 %).¹⁵

Povsem podoben primer najdemo pri sicer slabotnejšem gospostvu *Prežek*. V petih prežeških naseljih je bilo 35 prežeških domačij, katerih posestniki so obdelovali številne vinograde. Le pet njih je premoglo po eno hubo, 21 je obdelovalo polovične hube, drugi so imeli v posesti še manjše enote.¹⁶

V podobnem položaju je bila tudi posest, ki je pripadala kapitlju v *Novem mestu* in gospostvu *Grm*. Kmetije teh gospostev so bile vsaj deloma na vinorodnem ozemlju, tako v območju Škocjana, Šmihela, Bršljina, Mirne peči. Celih hub je bilo v enem kot drugem gospostvu le nekako po eno petino, med razdrobljenimi hubami so daleč prevladovale polovične; medtem ko je bilo v okviru kapitljskega gospostva 47 % vseh domačij na stopnji polovičnih hub, se je pri Grmu delež polovičnih hub povzpел celo na 61 %.¹⁷

Vpliv vinogradništva na drobljenje kažejo še bolj nazorno naslednji primeri. Gospostvo *Otočec* je imelo 1755 na vinogradniškem ozemlju Št. Petra mimo enega celega grunta kar 12 manjših enot, med katerimi je bilo deset polovičnih hub. Nasprotno so bile v na-

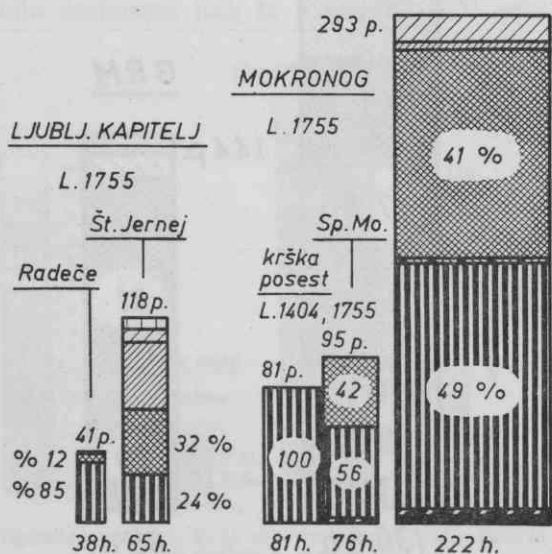
selju *Gumbreg*, ki je premoglo dosti gozda in malo vinogradov, istočasno štiri cele otoške hube, v pretežno živinorejskem Mokrem polju ne naletimo tedaj na nobeno otoško drobljeno enoto, v *Polhovici*, ki premore le malo poljskih pridelkov, je imel tedaj *Otočec*

le eno polovično hubo poleg štirih celih in enega poldruga grunta.¹⁸

Kako je vplival geografski položaj naselij na drobljenje kmetij, nam pokaže primerjava razmer na posesti ljubljanskemu kapitlju inkorporiranih župnij. Župnija v Radečah je imela npr. posest v naseljih v območju Polšnika in Radeč, torej na hribovitem, gozdnem ozemlju, v majhnih hribovskih vasicah, kjer je prebivalstvo živelo v neugodnih življenjskih razmerah. Leta 1755 je bila posest te župnije urejena takole: med 41 kmetijskimi enotami je bilo kar 35 celih hub in le 5 polovičnih ter ena dvotretjinska huba. Nasprotno sliko izkazuje posest šentjernejske župnije, ki je imela podložnike v območju Št. Jerneja in zahodno od tod do Brusnic na desni strani Krke. Od 118 domačij je šlo za cele hube samo v 29 primerih, sicer so prevladovale polovične (38) in tretjinske (39), izjema pa niso bile niti četrtninske, ne šestinske.¹⁹

Tudi razmere na mokronoškem ozemlju ne nasprotujejo tem ugotovitvam. Ta predel je ostal še do danes domala povsem kmetijski, zajema obsežne gozdove, pozna dokaj razvito živinorejo, vinogradništvo pa na splošno ne ustvarja mnogo preko domače potrošnje. Območje severozahodno od Mokronoga je bilo

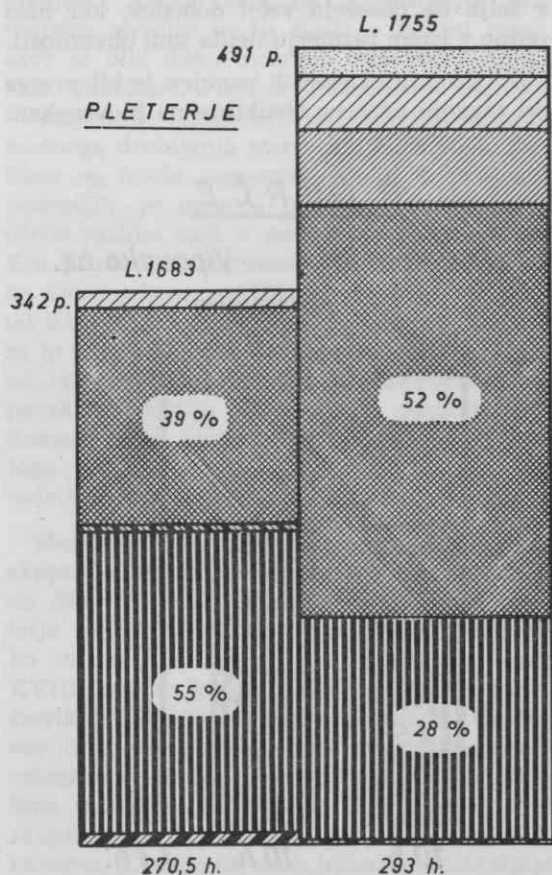
1404 v posesti krške škofije, ki je imela tod mimo štirih žup v 18 naseljih 81 hub, med katerimi ne najdemo niti enega primera razdrobljenosti.²⁰ To ozemlje je bilo kasneje v mejah zemljiškega gospodstva Spodnji Mokronog. Do 1755 so se tod kmetije le zmerno delile, kajti tudi tedaj je število celih hub prevladovalo nad zdrobljenimi, med katerimi je šlo v glavnem za polovične hube. Pa tudi na ostalem svetu spodnjemokronoškega zemljiškega gospodstva razdrobljenost tedaj ni bila pomembna. Tudi tam je število celih hub prevladovalo nad zdrobljenimi. Med 60 naselji tega gospodstva jih je bilo 1755 kar 26, ki so imela samo cele hube.²¹

V določenih primerih pa drobljenosti ne moremo tolmačiti samo z geografskim položajem. Na Gorenjskem srečamo prav značilen primer v okolici Kranja, kjer sta imeli gospodstvu *Brdo* in *Golnik* posest v bistvu v istem območju, tj. predvsem na ozemlju med Kokro in Tržiško Bistrico in vendar naletimo na bistvene razlike v agrarni strukturi. Po podatkih iz 1755 je imel *Golnik* vsega 76 domačij, od katerih je le slaba polovica premogla celo hubo, 13 je bilo polovičnih, 18 tretjinskih in 11 še manjših. Nasprotno je

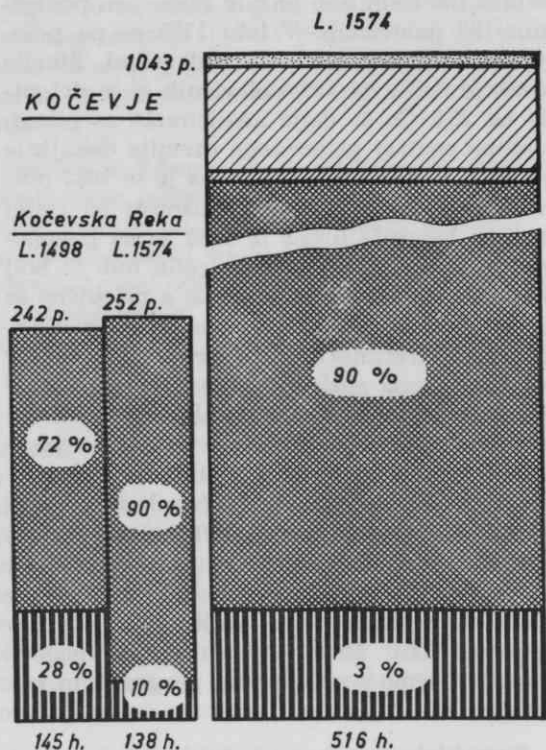
Brdo gospodovalo nad 213 podložniki, od katerih jih je kar 156 obdelovalo celo hubo.²²

Podobne pojave srečamo v mejah *pleterske* posesti na Dolenjskem. Iz podatkov v urbarju 1683 je razvidno, da je tedaj na celotni *pleterski* posesti še prevladoval sistem celih hub; mimo 186 celih hub je bilo *Pleterjem* podložnih 133 polovičnih. V letu 1755 so pa polovične daleč prevladovale nad celimi. Število celih je padlo na 138, polovičnih se je dvignilo na 254. Če še dalje analiziramo to posest, vidimo znotraj *pleterskega* ozemlja dokajšnje razlike. V območju *Št. Jerneja* je že 1683 prevladovala drobna posest. Nasproti 46 celim hubam izkazuje urbar iz 1683 že 64 polovičnih hub. Do 1755 je število celih hub še bolj kopnelo; od 46 so padle na 23, a polovične so se dvignile od 64 na 124, tem se pa priključuje še 25 tretjinskih in 7 četrtinskih hub. Ne navaden je pa naslednji pojav. Naselja *Orešje*, *Osrečje* in *Tomažja vas* leže v izrazitem vinogradniškem ozemlju, pa vendar ne izkazujejo razdrobljenosti. Leta 1683 je štela ondotna *pleterska* posest same cele hube — vsega 32. Razmere se tudi do 1755 niso bistveno spremenile. Tedaj je bilo v tem kompleksu še vedno 32 celih *pleterskih* hub, mimo tega pa še 9 polovičnih, dve tretjinski in dve četrtinski hubi. Drobljenja torej ni mogoče tolmačiti samo z ugodnejšim geografskim položajem.²³

Specifične razmere se kažejo na *kočevskem ozemlju*, kjer je bila kolonizacija z nemškimi kmeti proti koncu XIV. stoletja v glavnem končana, medtem ko je del *kočevarskih* vasi, zlasti v obrobju *kočevskega jezikovnega otoka*, nastal šele v času od XV. do XVII. stoletja. Po *Simoničevih* ugotovitvah je kazno, da marsikje že ob naselitvi podložniki niso prejeli celih hub, da so se v več naseljih že takoj po izkrčenju zemljišča razdelila na polovične ali še manjše dele hub.²⁴ Upoštevajoč podatke iz najstarejšega urbarja urada *Kočevska Reka* iz 1498 je bilo tedaj tod le 68 celih in kar 174 polovičnih hub. V marsikaterem naselju (npr. v *Kočevski Reki*, *Gotenici*, *Stalcerjih* itd.) že tedaj celih hub sploh niso poznali.²⁵ Še bolj so zgovorni podatki iz 1574, ko imamo na razpolago urbar za celotno *kočevsko ozemlje*, ki je bilo tedaj razdeljeno na tri urade: spodnji, zgornji in *kočevskoreški* urad. V *kočevskoreškem* uradu je od 1498 dalje število celih hub zdrknilo od 68 na 24, medtem ko so polovične hube narastle od 174 na 227. Še večjo zdrobljenost najdemo v ostalih dveh uradih. Gornji *kočevski* urad je tedaj v celoti premogel le tri cele hube, pa kar 260 polo-

vičnih mimo posameznih tričetrtinskih, triosminskih in osminskih hub. V spodnjem kočevskem uradu najdemo celo le eno celo hubo in mimo 42 manjših enot kar 447 polovičnih hub. V celoti je kočevsko ozemlje torej tedaj premoglo le 28 celih in kar 933 polovičnih

hub.²⁶ Zelo zanimiva je primerjava položaja iz 1574 s tistim iz 1755, ki kaže nadaljnjo drobitev. Tako so npr. Štalcerji 1498 šteli 12 polovičnih hub. Do 1755 je število domačij narastlo na 19, ki so imele v posesti najrazličnejše dele hub od 5/8, 9/16, 1/2, 3/8, 1/4 do 1/8. Vsota teh delov je vrgla šest celih hub, kar ustreza 12 polovičnim iz 1498. Drobljenje je zajelo tudi naselja, ki so 1498 izkazovala še samo cele hube. Tako je Gornji Vecenbah 1498 premogel dve celi hubi, ki sta se do 1755 zdrobili na dve polovični in štiri četrtinske hube. Podoben primer srečamo v Inlaufu, ki je štel 1498 vsega štiri cele hube, medtem ko najdemo tod 1755 eno tričetrtinsko, dve polovični in devet četrtinskih hub, kar znaša v celoti točno štiri hube.²⁷

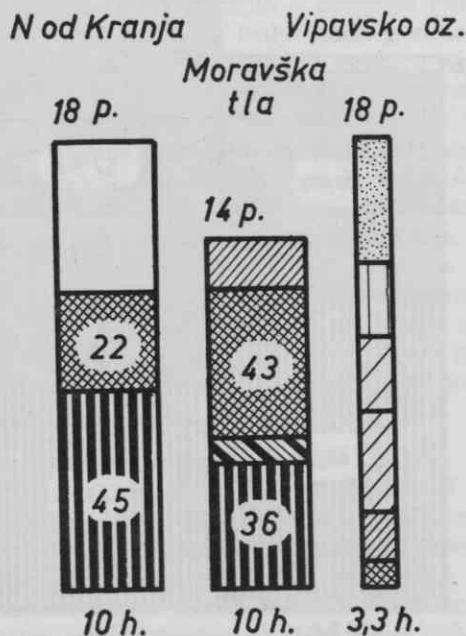
Izredna razdrobljenost na kočevskem ozemlju vsekakor ni bila pogojena z večjo možnostjo intenzivnejšega kultiviranja zemlje. Zgodnje navajanje polovičnih hub v urbarju iz 1498 bi bilo morebiti možno vsaj deloma primerjati s položajem na soriškem ozemlju, kjer je zemljiški gospod sicer cele hube oce-

njeval spočetka za polovične upoštevajoč težave pri koloniziranju. Brez odmeva tudi niso bili turški pohodi, ki so gospodarsko uničevali kočevsko ozemlje. Poglavitni vzrok drobljenja pa je iskati v krošnjarstvu, ki je Kočevarje odtujevalo rodnim tлом, zaradi česar so bili kaj slabo povezani z zemljo.

Agrarna struktura se je torej v teku stoletij na Dolenjskem dokaj spreminjala. Na te spremembe so vplivali različni faktorji, med katerimi je pač najvažnejši geografski. Možnost intenzivnejše izrabe zemlje je vsekakor pospeševala večje drobljenje. Zelo pomemben faktor pri tem procesu pa predstavlja možnost stranskih zaslužkov (tovorjenje, drvarjenje, domača obrt, krošnjarstvo itd.), ki so omogočali življenje tudi na drobni posesti. Drobljenje je dalje pospeševala delitev zemlje med otroke, dodeljevanje delov zemlje za doto, odprodaja posameznih parcel zaradi prezadolžitve itd. Mimo splošnih vzrokov imamo pa opraviti tudi s specifičnimi, ki so povzročali, da naletimo na področjih s podobnim geografskim in gospodarskim položajem na izrazite razlike. Marsikje so npr. zemljiška gospodarstva različno gledala na drobljenje. Če gospodarstva na splošno niso bila drobljenjem naklonjena, so ponekod ta proces pozdravljala v želji, da dosežejo večji dohodek, ker niso vedno v istem razmerju delila tudi obveznosti.

Spričo najrazličnejših pogojev je bil proces pri razvoju agrarne strukture na Slovenskem

G. GORČE

kaj različen. Tako naletimo na slovenskem ozemlju na dve skrajnosti. En ekstrem predstavlja alpski svet tako na Koroškem kot po goratem Gorenjskem, kjer so ostali gruntni kot nasledniki hub skozi stoletja v veliki meri povsem neokrnjeni; marsikje je ostalo skozi

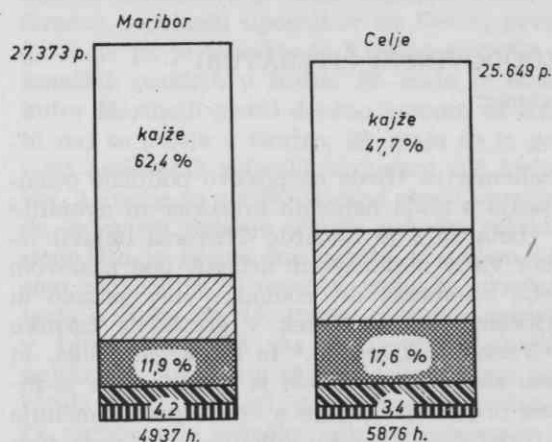
malenkosten odstotek celotnega prebivalstva, v mariborskem okrožju 4,2%, v celjskem celo le 3,4%. Polovične hube so nekako 3 do 5-krat številnejše, povsem pa prevladuje kajžarski živelj.²⁰

Za Dolenjsko kot celoto take analize preglešamo. Do sintetične slike glede spreminjanja agrarne strukture na obravnavanem ozemlju se je mogoče dokopati šele s podrobnimi razpravami, ki morajo sloneti predvsem na analizi ustreznih urbarjev. Iz podatkov, ki sem jih našel v članku, bi kazalo, da Štajerska glede drobljenosti hub prednjači pred Dolenjsko.

OPOMBE

1. P. Blaznik, Enote kmetskih gospodarstev na Slovenskem, Kronika IX, 1961, str. 129—134.
2. P. Blaznik, Struktura agrarne posesti na tleh loškega gospostva do srede 18. stoletja, Loški razgledi XII, 1965, str. 25—29.
3. P. Blaznik, Zemljiška gospostva v območju freisinške dolenske posesti, SAZU I., Razprave IV/6, 1958, str. 5—15; P. Blaznik, Urbarji freisinške škofije, Srednjeveški urbarji za Slovenijo IV, SAZU, 1963, str. 50—52.
4. P. Blaznik, Urbarji, o. d., str. 55.
5. P. Blaznik, Zemljiška gospostva, o. d., str. 31—38; P. Blaznik, Urbarji, o. d., str. 169.
6. P. Blaznik, Zemljiška gospostva, o. d., str. 31—38.
7. S. Vilfan, Od vinskega hrama do bajte, Slovenski etnograf V, 1952, str. 109—113.
8. P. Blaznik, Zemljiška gospostva, o. d., str. 79—80.
9. Situacijo naj skušajo boljše ponazoriti diagrami. Višina vsakega diagrama predstavlja število podložnikov, širina upošteva število hub. Temnejši znaki zajemajo cele hube oziroma njih kopičenja, svetlejši ponazarjajo drobljenje hub. Poudarjena sta zlasti znaka, ki se nanašata na cele in polovične hube in sta opremljena z odstotki; cele hube predstavljajo navpične črte (izmenično črna in bela), polovične hube so označene z mrežo. S pritegnitvijo obeh označenih podatkov v vertikalni in horizontalni smeri je žal izkrivljena podoba celotnega obsega posameznih gospostev, ki narašča s kvadratom. Tako so ploskve večjih gospostev v diagramih pretirano obsežne.
10. Terezijanski urbarji potekajo iz petdesetih let XVIII. stoletja. Zaradi poenostavljenja upoštevam v vseh primerih letnico 1755.
11. RDA-D (kratica za Rektifikacijske dominikalne akte, D = Dolenjska, G = Gorenjska), fasc. 119, št. 17.
12. M. Kos, S kmetskih domačij okoli Kostanjevice pred šest sto leti, Kostanjevica na Krki 1252—1952, Kostanjevica 1953, str. 54.
13. RDA-D, fasc. 3, št. 9.
14. RDA-D, fasc. 167, št. 15.
15. RDA-D, fasc. 120, št. 9.
16. RDA-D, fasc. 163, št. 4.
17. RDA-D, fasc. 188, št. 9; RDA-D, fasc. 11, št. 7.
18. RDA-D, fasc. 210, št. 5.
19. RDA-G, fasc. 6, št. 19.
20. H. Wiessner, Gurker Urbare

ŠTAJERSKA
sredi 18. stol.

stoletja tudi število domačij povsem nespremenjeno. Drugo skrajnost predstavlja primorsko ozemlje in to zlasti v bližini mest, kjer je bila dana možnost cele vrste stranskih zaslužkov. Prenaseljenost je narekovala intenzivnejšo izrabo zemljišč, kar je vodilo do močnega drobljenja starih kmečkih enot. Kolikor so imela gospostva posest v različnih področjih, je mogoče ponekod opaziti omenjene razlike tudi v mejah istega gospostva. Kot primer naj navedem posest dvorca Hrib na Gorenjskem iz 1755. Na ozemlju severno od Kranja je imelo gospostvo osem celih hub in le štiri polovične, na moravških tleh je bilo od 14 enot pet celih hub, na vinorodnem vipavskem ozemlju je pripadalo gospostvu 18 domačij, med katerimi ni bilo niti enega celega grunta, mimo ene polovične hube pa naletimo kar na pet osminskih hub.²⁸

Med tema skrajnostima zavzema Dolenjska skupno s Štajersko vmesni položaj. Situacijo na Štajerskem je za dobo sredi XVIII. stoletja rekonstruiral Manfred Straka. Medtem ko označujejo urbarji za Kranjsko sredi XVIII. stoletja kot kajže le razmeroma maloštevilne domačije, ki niso premogle zemlje, vse druge kajžarske enote pa prištevajo v ustrezno vrsto zdobljenih hub, temelji Strakina tabela na štetju duš, ki priteguje v to skupino vse prave kajžarje. Tabela je zelo nazorna. Kmetje na celih hubah predstavljajo

1285—1502, Österreichische Urbare III, Wien 1951, str. 324—333. — 21. RDA-D, fasc. 156. — 22. RDA-G, fasc. 238, št. 35; RDA-G, fasc. 243, št. 7. — 23. RDA-G, fasc. 10, št. 72. — 24. I. Simonič, Geografski pregled kočevskega jezikovno mešanega ozemlja, Kočevski zbornik 1939, str. 38. — 25. I. Simonič, Zgodovina kočevskega

ozemlja, Kočevski zbornik, 1939, str. 71. — 26. I. Simonič, Zgodovina, o. d., str. 98—100. — 27. RDA-D, fasc. 135. — 28. RDA-G, fasc. 273, št. 7. — 29. M. Straka, Beiträge zur Bevölkerungs- und Sozialgeschichte der Steiermark im 18. Jahrhundert, Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark LV, 1964, str. 43.

VELIKI TOLMINSKI PUNT V ZGODOVINSKI LITERaturi

BRANKO MARUŠIČ

Ob dvestopetdesetletnici velikega tolminskega punta je ciklostirana periodična publikacija »Goriški knjižničar«¹ priobčila prispevek »Doneski k bibliografiji o tolminskem puntu 1713. leta (Ob 250-letnici)«. V njem sem poskušal podati kar najbolj izčrpan komentiran seznam historiografskih obdelav tolminskega punta ter vseh važnejših poljudnejših člankov. Ker so bili mnogi takrat objavljeni podatki nepopolni, je potrebno, da članek z dopolnitvami in pojasnili ponovno izide na tem mestu. Prikazani so viri in zgodovinski članki, ni pa obdelav punta v leposlovju.

Najprej o izdajah virov. Prvi objavljeni vir je delo anonimnega sodobnega pisca pod naslovom »Succinta Relazione dell'insulto novamente seguito in Gorizia«, ki je bilo z nekaterimi jezikovnimi korekturami objavljeno v članku »Sollevazione di villici del Goriziano nell'anno 1713«.² To je skromno poročilo o dogodkih, prav tako kakor so skromne priče dogodkov tri pesmi iz istega časa v furlanščini, ki jih je C(arlò) S(eppenhofer), publicist in zgodovinar iz Gorice, skupaj z nekaj podatki o puntu objavil prvič v videmski reviji »Pagine friulane«³ pod naslovom »Il tumulto dei Tolminotti«. Pesmi, izmed katerih je ena sonet, pojejo o razmerah, nastalih po zadušitvi punta, ko je ljudstvo (vse pesmi so anonimne) trpelo zaradi prisotnosti uskokov (»Croatov«) ter nato z veseljem slavilo njihov odhod iz dežele. Iste pesmi je Seppenhofer izdal skupaj še s tremi zgodovinskimi viri leta 1901 v posebni brošuri.⁴ Prvi dokument je poročilo sodobnega pisca, zelo sumaričen pregled dogodkov; druga dva sta prošnji goriških deželnih stanov na cesarja 5. in 12. junija 1713, naj upošteva osiromašenje dežele pri dajatvah za oskrbovanje uskoške vojske. Očitno ima Seppenhoferjeva brošurica političen, protislovenski značaj, saj izbrani dokumenti govore le o nasilju uskoške vojske — »Croatov«, medtem ko druge epizode iz dogajanja punta

zanemarijo. Glede na piševo politično orientacijo o takih namenih brošurice ni dvomiti.⁵

Leta 1912 je Edoardo Traversa objavil izbor virov iz dunajskih arhivov pod naslovom »La sommosa dei contadini nel contado di Gorizia« kot podlistek v goriškem časniku »L'Eco del Litorale«.⁶ Iz kratkega uvoda, ki mu sledi objava virov, je razvidno, da je pisec pripravljaj knjigo o uporah (tu se imenuje »furlansko-slovensko gibanje«); iz uvoda tudi razberemo, da je bilo obglavljenih 72 kmetov, med njimi poimensko navaja Furlana Crusiza iz Villanove (pri Fari), slede mu Slovenci Maradž, Bratuž (imenovan Gobzner) iz Čepovana, Gradnik, Kragl, Kobal, Munih, Podgornik, Laharner in Lapanja. Na prvem mestu je objavljeno poročilo kanalskega mitničarja z dne 29. marca 1713, sledi poročilo mitničarja iz Ročinja z dne 4. aprila, poročilo mitničarja s pevmskega mosta 3. aprila, poročilo kaptana goriške trdnjave 3. aprila, namestnika goriškega deželnega glavarja Strassolda cesarski komori o stanju goriške trdnjave 8. aprila in mitničarja iz Št. Mavra 20. aprila. Mitničar iz Kanala je 26. aprila prosil cesarsko komoro za povračilo škode, ki so jo povzročili kmečki nemiri, objavljena je nato kopija poročila goriškega namestnika Strassolda o nemirih v Tribuši z dne 28. aprila, 27. aprila je bilo zapisano poročilo Tomaža Renka iz Tribuše o tamkajšnjih kmečkih nemirih. Prvega maja je poročal o novih nemirih mitničar iz Ročinja, mitničar iz Zagraja (Sagrado) je 22. maja tožil, da mu kmetje nočejo plačevati mitnin, slede poročila mitničarja iz Ročinja 4. maja in iz Kanala 2. maja, medtem ko je 4. maja tolminski glavar Corolini poročal o nemirih na Čepovanskem. Sedmega maja je mitničarju Berzattu njegov namestnik odsvetoval vrnitev v Ročinj, čepravno je njegova navzočnost nujna, poročilo naslednjega dne iz Ročinja govori o novih nemirih, istega dne so mitničarji iz vasi San